

22.

LITERATURA W ŻYCIU CZŁOWIEKA

I. PROSPEKT WARTOŚCI

Literatura jest skarbnicą wartości, źródłem dobrych wzorców i inspiracji do rozwoju ku pełni człowieczeństwa. Obcowanie z wypowiedziami utrwalonymi w formie pisemnej pozwala doświadczyć spuścizny minionych pokoleń oraz wyciągać wnioski na temat zmian zachodzących w kulturze. Świadome i twórcze uczestnictwo w społeczeństwie uzdalnia do wzięcia odpowiedzialności za własną egzystencję.

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-duchowy.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie dorobku kultury w wymiarze literackim.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój kultury słowa, nabycie umiejętności wartościowania moralnego, twórczego i refleksyjnego myślenia.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Obcowanie z pięknem literatury rozwija wrażliwość.
- Język literacki pozwala na wyrażenie w sposób głębszy i pełniejszy prawdy o człowieku.
- Piękno dzieła literackiego zawiera walory estetyczne i przesłanie wychowawcze.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIĄ, SAMOWYCHOWANIE

→ NORMY

- Odbiorowi literatury powinna towarzyszyć refleksja nad przekazywanymi przez nią treściami.
- Talent artystyczny jest darem, który należy rozwijać i dzielić się nim z innymi.
- Wrażliwość na artyzm dzieła literackiego świadczy o wysokim stopniu rozwoju duchowości odbiorcy.

→ ZASADY

- Chętnie dzielę się swoimi spostrzeżeniami dotyczącymi lektury.
- Podejmuję dyskusję na temat przeczytanej książki.
- Własne zdolności literackie traktuję jako płaszczyznę spotkania z drugim człowiekiem.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

→ NORMY

- Literatura jest skarbnicą wzorców wychowawczych.
- Wspólne czytanie literatury to sposób na owocne przeżycie czasu.
- Czerpanie z dorobku literackiego ludzkości jest jednym ze środków wspomagających proces wychowawczy.

→ ZASADY

- Wybieram takie lektury, które przekazują wartości estetyczne, moralne i wychowawcze.
- Wspólnie z dzieckiem podejmuję refleksję na temat przeczytanej lektury.
- Pomagam dziecku zrozumieć i właściwie ocenić trudne treści zawarte w przeczytanej lekturze.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

→ NORMY

- Literatura pełni istotną rolę wychowawczą.
- Obcowanie z pięknem literatury rozwija wrażliwość młodych ludzi.
- Piękno literatury uwrażliwia na wartości.

→ ZASADY

- Na podstawie literatury ukazuję uczniom przykłady postaw i wzajemnych relacji.
- Staram się zachęcić uczniów do naśladowania i wprowadzania w życie dobrych wzorców zaczerpniętych z literatury.
- Uwrażliwiam uczniów na piękno języka i kulturę słowa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Formą zaangażowania w życie kulturalne może być organizacja spotkań literackich, w których występują sami uczniowie. Opanowanie tekstu utworu oraz jego recytacja, a także przygotowanie oprawy muzycznej, mogą być dla nich okazją do doskonalenia sposobu wysławiania się i wyrażania swoich przeżyć, lekcją kultury słowa i dobrych manier.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obcowanie młodych ludzi z różnorodnymi formami dzieł literackich umożliwia poznanie wartości zawartych w owych przekazach: dobra, prawdy i piękna. Czytając, uczniowie przejmują wzorce zachowań i postawy bohaterów, naśladują ich cnoty, tj. wrażliwość, skromność, męstwo, odwagę. Uczą się prawdziwej przyjaźni, miłości, zaczynają odczuwać potrzebę piękna, szlachetności, lojalności, wierności.

1.10. ZAGROŻENIA

Poważnym zagrożeniem jest spadek zainteresowania czytelnictwem i ograniczenie wychowawczej roli literatury. Dynamiczny rozwój młodego człowieka, z jego otwartością na otaczającą rzeczywistość, czyni go podatnym nie tylko na pozytywne bodźce, ale także na wpływy zła, manipulację i antywartości. Obecność w literaturze negatywnych przykładów, przemocy, braku poszanowania godności człowieka powoduje zamęt światopoglądowy i obyczajowy młodego odbiorcy. Rozbudza to w nim agresję i upodobanie do zachowań dysfunkcyjnych z pominięciem godności osoby.

II. WYBRANA LITERATURA Z KOMENTARZEM

LALKA

” Z wolna zaczęło się rodzić w duszy coś nowego: pragnienie pozbycia się i tych bólów, i tych obrazów. Było to podobne do iskry zapalającej się na tle nocy. Jakaś słaba otucha błysnęła Wokulskiemu. [...]

Już zaczął spacerować po mieszkaniu i oczy jego przypadkowo zatrzymały się na stosie ilustracji. Były tam kopie z galerii drezdeńskiej i monachijskiej, *Don Quichot* z rysunkami Dorégo, Hogart... [...]

Skończywszy jedną książkę, brał się do drugiej, trzeciej... i znowu powracał do pierwszej.

Ból głuchnął; widziadła ukazywały się coraz rzadziej, otucha rosła...

Najczęściej jednak przeglądał *Don Quichota*, który robił na nim potężne wrażenie.

Przypomniał sobie tę dziwną historię człowieka, przez kilkanaście lat żyjącego w sferze poezji – tak jak on, który rzucał się na wiatraki – jak on, był druzgotany – jak on, który zmarnował życie uganiając się za ideałem kobiety – jak on, i zamiast królowny znalazł brudną dziewczkę od krów – znowu jak on!...

„A jednakże ten don Quichot był szczęśliwszy ode mnie! – myślał. – Dopiero nad grobem zaczął budzić się ze swych złudzeń... A ja?...”

Im dłużej przypatrywał się rysunkom, im bardziej oswajał się z nimi, tym mniej pochłaniały jego uwagę. Spoza don Quichota, Sancho Pansy i mulników Dorégo, spoza *Walki kogutów* i *Ulicy pijackiej Hogarta*, coraz częściej pokazywało mu się wnętrze wagonu, drgająca szyba, a w niej niewyraźny obraz Staroskiego i panny Izabeli...

Wtedy odrzucił ilustracje i zaczął czytać książki znane mu jeszcze z epoki dzieciństwa albo z piwnicy Hopfera. Z niewymownym wzruszeniem odświeżał w pamięci: *Żywot św. Genowefy*, *Różę z Tannenburgu*, *Rinaldiniego*, *Robinsona Kruzoe*, a nareszcie – *Tysiąc i jedną noc*. Znowu zdawało mu się,

że już nie istnieje czas ani rzeczywistość i że jego raniona dusza uciekłszy z ziemi błądzi po jakichś czarodziejskich krainach, gdzie biją tylko szlachetne serca, gdzie podłość nie stroi się w maskę obłudy, gdzie rządzi wieczna sprawiedliwość kojąca bóle i nagradzająca krzywdy...

I tu uderzył go jeden dziwny szczegół. Kiedy z własnej literatury wyniósł złudzenia, które zakończyły się rozkładem jego duszy – ukojenie i spokój znajdował tylko w literaturach obcych.

„Czy my naprawdę – myślał z trwogą – jesteśmy narodem marzycieli i czy już nigdy nie zejdzie anioł, który by poruszył betsedeską sadzawkę obłożoną tyłu chorymi?...”.

↑ B. Prus, *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020, s. 557-558.

KOMENTARZ

Lektura utworów literackich kształtuje światopogląd człowieka i wyraża się w określonej postawie. Budzi rozmaite emocje, a niekiedy też daje ukojenie w bólu, o czym wspomina Bolesław Prus (1847–1912), autor *Lalki*, opisując zachowanie Stanisława Wokulskiego. Wpływ literatury na życie człowieka jest tak silny, że – jak widać na przykładzie bohatera powieści – sięga on z sentymentem po książki ze swojej młodości po to, by zatopiony w lekturze marzyć, oddać się duchowej uczcie, przeżyć przygodę lub ukoić zboląłą duszę, pozwalając przetrwać życiowe zawirowania. Literatura w języku ojczystym, za którą tęsknił Wokulski, odegrała szczególną rolę w czasach rozbiorów jako czynnik jednoczący i integrujący w warunkach braku państwowości i w czasach zagrożenia dla tożsamości narodowej. Szczególnie ważną rolę odgrywa tu literatura piękna, obejmująca te dzieła, w których dominuje funkcja estetyczna.

Literatura jest źródłem dobrych wzorców i inspirowanie do rozwoju. Prowadzi to do wniosku, że znajomość literatury jest bardzo pomocna w naszym życiu. Pozwala kształtować światopogląd, umożliwia zdystansowanie się od problemów, ale pełni także funkcję uspokajającą, relaksującą czy rozrywkową.

III. NAUCZANIE

3.1. SUGESTIE FILOZOFICZNE

Między literaturą a filozofią toczy się swoisty dialog wokół wartości. Literatura, podobnie jak filozofia, wychodzi od doświadczenia człowieka, które winno być interpretowane w kategoriach uniwersalnych. W swojej twórczości literackiej autorzy komunikują się ze światem, i próbują wyrażać prawdy uniwersalne i kierować ku nim swoich czytelników, przekazując przy tym rozmaite idee,

wzorce moralno-społeczne i pamięć historyczną kolejnym pokoleniom¹. W ten sposób literatura staje się ponadczasowym nośnikiem wartości, które są umacniane dzięki głębokim przeżyciom i doświadczeniom estetycznym. Wartości te są udziałem kolejnych pokoleń odbiorców tych dzieł. Literatura jest również odwołującym się do zbiorowej wyobraźni nośnikiem tradycji, który człowiekowi współczesnemu pozwala zachować tożsamość.

3.2. SUGESTIE DYDAKTYCZNE I PEDAGOGICZNE

Nie można przecenić wszechstronnego oddziaływania wychowawczego utworów literackich. Są one nie tylko głównym elementem nauczania języka ojczystego, szczególnie zaś czytania, pisania i wzbogacania słownictwa, lecz także ułatwiają przyswajanie wiedzy o historii, o kulturze i przemianach społecznych. Literatura w procesie wychowania wspiera budowanie systemu wartości, dostarcza wzorców postępowania, uwrażliwia na piękno, rozwija wyobraźnię i krytyczne myślenie, ocenę i interpretację wydarzeń, pobudza do rozwoju zainteresowań i podążania za marzeniami. Literatura stwarza również przestrzeń do dialogu, w którym każdy z uczestników – uczeń, nauczyciel, rodzic – może podzielić się swoją refleksją na temat danej lektury oraz towarzyszącymi jej odczuciami, przeżyciami, ocenami.

1 Por. T. Pękała, *Autonomiczne i nieautonomiczne. O regułach gry między filozofią i sztuką*, w: *Filozoficzne aspekty literatury. Horyzonty metodologiczne i interpretacyjne*, red. A. Skała, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2018, s. 10.

3.3. SUGESTIE PSYCHOLOGICZNE

Literatura przesiąknięta jest problematyką psychologiczną. Po pierwsze, zawiera elementy opisujące wewnętrzne przeżycia bohaterów. Po drugie, znaleźć w niej można informacje na temat psychiki autora jako osoby mającej własne stany emocjonalne, które dochodzą do głosu w jego dziele². Po trzecie, literaturę można rozpatrywać w kontekście jej oddziaływania na odbiorcę. Estetykę literatury „można traktować jako funkcję nieświadomych procesów psychicznych i swoistą matrycę o podłożu archetypowym, dzięki której odbywa się międzypokoleniowa transmisja wartości”³. Oddziaływanie to może mieć charakter wychowawczy i edukacyjny, ale również może chodzić o inspirację czy dostarczenie rozrywki.

IV. NAUCZANIE RELIGIJNE

4.1. TEOLOG

Artystyczna wrażliwość na piękno ukierunkowuje na pełnię piękna, dobroci świętości, czyli Boga⁴, który zechciał objawić się przez Logos, to jest swoje Słowo. Objawienie to zostało wyrażone w szczególny sposób w formie literackiej, to jest w Piśmie Świętym, które według Grzegorza Wielkiego (540–604) jest „listem wszechmogącego Boga do całego stworzenia”⁵. W ujęciu literackim Biblia jest zbiorem dzieł z różnych okresów, stanowiącym kalejdoskop gatunków, dostarczającym szerokiej gamy przeżyć estetycznych i duchowych. Jest to jednak żywe słowo, które Kościół, posłuszny poleceniu Jezusa Chrystusa, głosi wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16,15).

4.2. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kościół potrzebuje zwłaszcza tych, którzy umieją zrealizować to wszystko na płaszczyźnie literatury i sztuk plastycznych, wykorzystując niezliczone możliwości obrazów oraz ich znaczeń symbolicznych. Sam Chrystus często

2 Por. AT, *Literatura a psychologia*, w: *Słownik wiedzy o literaturze*, [online:] http://www.edupedia.pl/words/index/show/528220_sloownik_wiedzy_o_literaturze-literatura_a_psychologia.html [dostęp: 31.08.2022].

3 A. Ungeheuer-Gołąb, *Literatura dla dzieci i młodzieży – wartość rozwojowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 549.

4 Por. J. Szymik, *Relacja „teologia – literatura piękna” we współczesnej refleksji metodologicznej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1992–1993, t. 25–26, s. 176.

5 Cyt. za: J. Pytel, *Księgi biblijne są słowem Bożym*, w: „*Tak mówi Bóg*”. *Ogólne wiadomości o Piśmie Świętym*, red. M. Peter, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1981, s. 43.

posługiwał się obrazami w swoim przepowiadaniu, co było w pełni zgodne z logiką Wcielenia, w którym On sam zechciał się stać ikoną niewidzialnego Boga.

↑ LA 12.

”

Obecne czasy cechują, niestety, nie tylko negatywne zjawiska społeczne i ekonomiczne, ale także osłabienie nadziei, pewną nieufność w relacjach międzyludzkich, dlatego pojawia się coraz więcej oznak rezygnacji, agresji, desperacji. Istnieje też niebezpieczeństwo, że świat, w którym żyjemy, zmieni swe oblicze wskutek nie zawsze roztropnej działalności człowieka, który zamiast dbać o jego piękno, wykorzystuje bez skrupułów zasoby planety, z pożytkiem dla nielicznych, a nierzadko niszczy cuda natury. Cóż, jeśli nie piękno, może przywrócić entuzjazm i ufność, coś może zachęcić ludzkiego ducha by odnalazł swoją drogę, by patrzył w horyzont, by marzył o życiu godnym swego powołania? Dobrze wicie, drodzy artyści, że doświadczenie piękna, autentycznego piękna, nie ulotnego czy powierzchownego, nie jest w poszukiwaniu sensu i szczęścia czymś dodatkowym albo drugorzędnym, ponieważ nie oddala ono od rzeczywistości, a przeciwnie, dzięki bezpośredniemu odniesieniu do doświadczeń życia codziennego uwalnia je od mroków i przemienia, aby je uczynić pełnym światła, pięknym.

↑ Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysty_21112009.html [dostęp: 31.08.2022].

” Wczoraj dostałem list od grupy artystów – dziękowali za naszą modlitwę w ich intencji. Chciałbym prosić Pana, żeby im błogosławił, artyści uświadamiają nam bowiem, czym jest piękno, a bez piękna nie można zrozumieć Ewangelii. Pomódlmy się jeszcze raz za artystów.

↑ Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego. Homilia w Domu św. Marty*, 7.05.2020, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_07052020.html [dostęp: 31.08.2022].

4.3. PISMO ŚWIĘTE

” Nie przewiewaj zboża przy każdym wietrze
ani nie chodź po każdej ścieżce –
tak bowiem czyni grzesznik o dwoistej mowie.
Twardo stój przy swym przekonaniu
i jedno niech będzie twe słowo!
Bądź skory do słuchania, a odpowiadaj po namyśle!
Jeśli znasz się na rzeczy, odpowiedz bliźniemu,
a jeśli nie, rękę połoń na ustach!
W mowie jest chwała i niesława,
a język człowieka bywa jego upadkiem.
Bacz, abyś nie był nazwany oszczercą,
i nie zastawiaj swym językiem siideł.
Bo na złodzieja spada hańba,
a surowe potępienie na człowieka o dwoistej mowie.
Nie uchybiaj ani w wielkich, ani w małych rzeczach,
i nie stawaj się wrogiem, zamiast być przyjacielem;
jak bowiem złe imię odziedziczy hańbę i naganę,
tak również grzesznik o dwoistej mowie.

↑ Syr 5,9-15; por. Wj 15,20-21.

4.4. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

” Człowiek „stworzony na obraz Boży” (Rdz 1,26) wyraża również prawdę swojego związku z Bogiem Stwórcą przez piękno swoich dzieł artystycznych. Sztuka jest bowiem typowo ludzką formą wyrazu. Poza wspólnym dla wszystkich żywych stworzeń dążeniem do zaspokojenia potrzeb życiowych, jest ona darmową obfitością wewnętrznego bogactwa człowieka. Sztuka, będąc owocem talentu danego przez Stwórcę i wysiłku człowieka, jest formą mądrości praktycznej, łączącą wiedzę i umiejętność praktyczną, by prawdę o rzeczywistości wyrazić w języku dostępnym dla wzroku i słuchu. Sztuka zawiera w ten sposób pewne podobieństwo do działania Boga w tym, co stworzone, w takim stopniu, w jakim

czepnie natchnienie z prawdy i umiłowania stworzeń. Podobnie jak każde inne działanie ludzkie, sztuka nie ma sama w sobie absolutnego celu, lecz jest podporządkowana ostatecznemu celowi człowieka i przezeń uszlachetniana.

↑ KKK 2501; por. 1157; 2513.

V. LITERATURA

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 31.08.2022].

Dzidekanowski C., *Psychologia literatury. Zaproszenie do interpretacji*, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 1999.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.

Franciszek, *Być chrześcijaninem to należeć do ludu Bożego. Homilia w Domu św. Marty*, 7.05.2020, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_07052020.html [dostęp: 31.08.2022].

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, red. P. Ptasznik i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490–501.

Jan Paweł II do artystów. *Artyści do Jana Pawła II*, red. B. Drożdż-Żytyńska i in., Gaudium. Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej, Lublin 2006.

Krzysztofik M., *Literatura a teologia. Interpretacja kerygmaticzna jako metoda lektury tekstu poetyckiego*, w: *Ut pictura poesis. Wokół korespondencji sztuk*, red. P. Rosiński, Z. Trzaskowski, Instytut Filologii Polskiej, Kielce 2015, s. 137–158.

Mazur D., *W stronę wartości — refleksje Józefa Czapskiego nad literaturą europejską*, w: *Edukacja polonistyczna w obliczu przemian kulturowych Europy dawniej i dziś*, red. W. Sawrycki, E. Kruszyńska, M. Wróblewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009, s. 213–225.

Ochwat M., *Rzecz o relacji między Słowem a słowem, czyli teologia w literackiej optyce i refleksji*, „Initium. Czasopismo Teologicznych Poszukiwań” 2010, nr 40, s. 92–99.

- Pękała T., *Autonomiczne i nieautonomiczne. O regułach gry między filozofią i sztuką*, w: *Filozoficzne aspekty literatury. Horyzonty metodologiczne i interpretacyjne*, red. A. Skała, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2018, s. 9-17.
- Prus B., *Lalka*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2020.
- Pytel J., *Księgi biblijne są słowem Bożym*, w: „*Tak mówi Bóg*”. *Ogólne wiadomości o Piśmie Świętym*, red. M. Peter, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1981, s. 37-51.
- Szymik J., *Relacja „teologia – literatura piękna” we współczesnej refleksji metodologicznej*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 1992-1993, t. 25-26, s. 171-177.
- Szymik J., *Teologia na początek wieku*, Wydawnictwo Apostolicum, Katowice – Ząbki 2001.
- Szymik J., *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.
- Ungeheuer-Gołąb A., *Literatura dla dzieci i młodzieży – wartość rozwojowa*, w: *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, red. K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2016, s. 540-550.

